

*Az Angyalok kápolnája mint emlékezeti hely**

Mohács a magyar múlt kiemelkedő jelentőségű emlékezetköve. A mohácsi csata szakirodalmá külön téma a történészhallgatók számára, de értelmezi az éppen aktuális kultúrpolitika, sőt – ha az 1970-es évekbeli, Mohácsról szóló társadalmi vitára gondolunk – hozzászólhat az utca embere is. Ahhoz a hindu tanmesebeli elefánthoz hasonlít, amelyet senki sem látott, de mivel mindenki más-más érzékszervével igazol, a résztvevők elbeszélése révén az elefántból lassan különös monstre lény születik.

Ilyen megtapasztalásom volt, amikor Heltai Gáspár 58. fabulája hőségnek, a *szekcső*nek a párjai után böngésztem az interneten, és felbukkant egy Dunaszekcső nevű baranyai falu. A falu honlapjának történeti részeiben nemcsak az akkor engem érdeklő nyelvi példára találtam megoldást, hanem akaratlanul II. Lajos mohácsi halálának körülményeire is. A község weblapján ugyanis két képmelléklettel együtt megjelent egy véres gyilkosság leírása és annak elemzése. Ennek alapján nyilvánvaló, hogy II. Lajos nem a mohácsi síkon esett el, hanem a dunaszekcsői határban, és alvezérei az ún. Angyalok templomában nyugszanak.

A weblapon olvasható írás címe: *II. Lajos rejtélyes halála. Lehet, hogy Dunaszekcsőn ölték meg? A történetről szerint igen.* A szöveg a jól ismert történetet idézi fel: a Csele-patakon átkelve a plébánián halt meg a király, miután az őt számon kérő egyik fővezér, Szapolyai György haragjában egy cseh karddal megölte, őt a visszasiető másik fővezér, Tomori, s őt Szapolyai katonái, akiket pedig Tomori katonái ölték halomra. Többen vesztek itt – idézik a csatában nem részt vevő krónikást, Szerémi Györgyöt –, mint előtte a mohácsi síkon. A királyt a közelben elárkolták, a két fővezért az Angyalok templomában helyezték el egy kőkoporsóban örök nyugalomra.

„A Duna folyam 1520-ban is úgy, mint a jelenben Bába irányában két ágra oszlott; az egyik Baracska felé, a másik Szekcső mellett Mohács felé, s képezték a szekcső–mohácsi, vagy margitai szigetet; a különbség csak az, hogy a két ág megfordított arányban állott ekkor víz dolgában és mélységére nézve. Az innenső, vagyis szekcsői ág oly sekély volt, hogy a népmonda szerint azon könnyű módon át lehetett szállni, mert beletévén a vízbe

* A tanulmány a Debreceni Egyetem TÁMOP 4.2.1./B-09/1KONV-2010-0007, valamint a Reformációkutatás és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely OTKA K 101840 sz. pályázata keretében készült.

egy lófejet, ezen könnyen átléphetek a túlsó partra; a miért is ezen időben Szekcső jó részben a mostani szigeten volt építve, s meglévőn már a templom – a most romokban heverő angyalok temploma – a plébánia is ide helyeztetett; később a hitéletről szólván, ezen templomladékról is bővebben megemlékezünk.” Ezt a narratívát a majd 3000 fős község önreprezentációjának alapvető kellékeként, *Szekcső szerepe a mohácsi vészben* címmel feltelepítették a 2004-ben létrehozott internetes portáljukra.¹

Ez a közösségileg artikulált image felkeltette az érdeklődésemet. Rákerestem a Mohácsot helyettesítő emlékezeti helyre, az Angyalok templomára, és legnagyobb meglepetésemre egy újabb hasonló adatra találtam egy Dunafalva nevű, majd 900 fős kiskunsági falu honlapjának helytörténeti visszatekintésében: „Az 1526-os Mohácsi vész településünket is érintő érdekes vonatkozása [...], mely szerint a menekülő király nem a Csele patakba fulladt, hanem gyilkosság áldozata lett, melyet a mai Dunafalva területén, az egykori római ellenerőd helyén álló középkori templomban, az Angyalok Kápolnájában követtek el.”² Az Angyalok kápolnája már nevének misztikus hangulata révén is előkészíti ezen alternatív narratíva befogadását, különösen, hogy Szerémi műve mint forrás erre nem adott okot.

Így az emlékezésnek három tere, három „Mohácsunk” van már: a Csele-patak, a szekcsői plébánia és a dunafalvai Angyalok temploma/kápolnája. Dunafalva weblapjáról kiderül azonban, hogy ez a megállapítás még pontosítható: „Dunafalva 1954 óta önálló település, története így nem választható el az »anyatelepülés« Dunaszekcső történetétől. A különválásig területünket a 13–16. századi oklevelek »Felszekcső«-ként, majd »Sziget«-ként, vagy »Dunaszekcső-Sziget«-ként emlegették.” Azaz a folyóköz szigetén található Angyalok kápolnája történeti értelemben egy, ma már két település emlékeztetének része, és mindkettő – jóllehet közös ősforrásra mennek vissza – magáénak tekinti II. Lajos halálának helyszínét. Lényegében mindkét falunak saját Mohács-mítosza van, s ez helyettesíti az általában ismert Mohács-narratívát a regionális regiszterben.

A Baranya és a Bács-Kiskun megyei községi honlap is megadja forrását: a dunaszekcsői a Szerémi György művét citáló Gosztonyi Jenő munkájának megfelelő szakaszát emelte be a közösségi portálra,³ a dunafalvai „II. Lajos Szerémi György által leírt 'szekcsői verziója', mely szerint [...]” felvezetéssel hivatkozik forrására. Míg azonban az előbbi szerveren reflektálatlanul szerepel a 19. századi helytörténeti munka – az előbb idézett szakasz a holtágról viszont Gosztonyi munkájában szintén jelöletlenül található meg, ez pedig Mogyoróssy János egy kis kiadványának lábjegyzete alapján haladt⁴ –, az utóbbit egy távolságtartóbb összegzés zárja: „a fenti történet szép példa a legendák születésére”. A dunaszekcsői honlap olyan módon is megidézi a száz évvel korábbi szöveget, hogy megfelelő képmellékletekkel segíti elő a befogadást. Than Mór festménye a csatáról és Székely

¹ <http://www.dunaszekcso.hu/index.php?module=news&action=show&nid=55967> (utolsó letöltés ideje: 2011. 08. 05.).

² <http://www.dunafalva.hu/index.php?page=romai-birodalomban> (utolsó letöltés ideje: 2011. 08. 05.).

³ GOSZTONYI Jenő, *Duna-Szekcső a múltban és jelenben*, Pécs, Taizs, 1891, 28–39.

⁴ Id. MOGYORÓSSY János, *Történelmi adatok Szerémi György emlékirataiból, I. Mátyás király utódainak kiirtásáról, a gyulai nemzetfejedelmi temetésekről és II. Lajos magyar király meggyilkolásáról*, B.-Gyula, Dobay, 1882, 35–36.

Bertalané a király holttestének megtalálásáról közismert mementói a Mohács-narratívának (ehhez lásd a mellékletben Székely Bertalan festményét).⁵ Ezek természetesen éppúgy megtalálhatók a szaktörténész Barta Gábor ismeretterjesztő tanulmányának képmellékleteként,⁶ mint a dunaszekcsői honlap helyismereti rovatában, éppúgy része a szaktudományos diskurzusnak, mint a közismereti tudásnak.

És bizony meg kell jegyezni, hogy a Mohács-mítosz kapcsán a szaktörténész sem idézte precízen a forrásait, finoman parafrázálta a Szerémi-szövegeket, átemelve az elbeszélő diskurzusába és megtartva azt belőle, amit jónak talált. A dunaszekcsői honlap szerkesztője azonban érezhette, hogy a regionális narratívának kétséges a megítélése, így az utolsó sorban még találunk egy linket Farkas Gábor Farkas tanulmányához, a II. Lajos halálára vonatkozó források kritikai összevetését tartalmazó művének az első fejezetéhez.⁷ A fenti internetes oldalakat hozza a *bajaforum.hu*, és ennek alapján a *Wikipédia* is. Minthogy mindegyik szöveg közös eredetre megy vissza (a dunafalvai honlap közvetlenül, a dunaszekcsői pedig a rejtett bibliográfiában, míg a Barta Gábor-tanulmány közvetett narrációban), érdemes görcső alá venni Szerémi György 16. századi történetíró munkáját, mely ezt a Mohács-alternatívát elindította történelmi útján. Ezt az internetes kutakodást azért tettük, hogy jelezzük, miként állhat elő félinformációkból, kulturális félreértésekből egy olyan speciális történelemkép, mely Szerémi szemléletét és az őt híven követőket is analogikusan jellemzi.

Egy elbeszélésből kiragadott történet értelmezheti az egész elbeszélést: a mikrotörténetírás egyik jelentős meglátása volt ez. Az 1970-es évek óta egy tucatnyi új tudomány nőtt fel, és talált témát a nagy elbeszélések helyett a helyi, népi, mindennapok világának, a mikroközösség életmódjának kutatásában, antropológiai világképének feltárásában. Szerémi György az a 16. századi történetíró, akinek művelődéstörténeti érdekességei ellenére történelmi nézőpontja, világlátása nem vág egybe a jelenlegi tudományosság és történelemszemlélet horizontjával. Ebben a műben Szerémi még forráskutatást is végzett, és Mohácsról szóló művéhez kolligátumként csatolta Tatai Miklós káplántársa levelét II. Lajos halálának egy lehetséges változatáról a szekcsői Duna-ág közelében, az Angyalok kápolnájánál lévő plébániában, amint azt fentebb rövidítve idéztük.⁸

Míg a Mohácsról szóló narratíva kezdetben a 16. század kommunikatív emlékezetében formálódott, s még nem rögzült ennek az emlékezeti helye, addig Szerémi mester műve is egy volt a lehetséges világmagyarázó elvek közül. II. Lajos meggyilkolásának eshetősé-

⁵ *Mohács emlékezete: A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források: A csatahely régészeti feltárásának eredményei*, vál. Kiss Károly, szerk. Katona Tamás, Bp., Európa, 1987, 92–93; *A magyar nemzet története*, V, szerk. Szilágyi Sándor, Bp., Athenaeum, 1897, 28–29; *Történelem – Kép: Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*, szerk. Mikó Árpád, Sinkó Katalin, Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2000, XI-2, XI-5.

⁶ Barta Gábor, *Meghalt a király, éljen a király: II. Lajos temetése*, História, 1989/3, <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1989-03/historia-1989-03-meghalt> (utolsó letöltés ideje: 2011. 08. 05.).

⁷ Farkas Gábor Farkas, *II. Lajos rejtélyes halála*, I. közl., Magyar Könyvszemle, 2000/4, 443–463; II. közl., *uo.*, 2001/1, 33–66.

⁸ *Tatai Miklós siralmas levele főtisztelendő Verancsics Antal prépost úrhoz Lajos király haláláról* = Szerémi György, *Magyarország romlásáról*, ford. Juhász László, bev., jegyz. Székely György, Bp., Szépirodalmi, 1979, 355–360.

gét nem csak ő vélelmezte; Brodaricstól tudjuk, s a német hírlapok és török krónikások zavarodottságán is látszik, hogy a csata és a holttestet megtaláló, majd eltemető bizottságok jelentése között eltelt három hosszú hónap bizonytalansága is megerősítette ezt a feltételezést. Szerémi műve azonban kettős módon vett részt ebben a narratívateremtésben. Egyrészt szerémségi szemléletet tükröz, a délvidéki határterületeken élők világát tárja elénk. Másrészt II. Lajos halálát maga is többféleképpen adta elő, s több tanút is – káplántársát, Tatai Miklóst, egy névtelen katonát és egy dalmát frátert – citált saját ítéletét megerősítendő. S mivel nem tett különbséget a beszámolók között, ezek éppúgy lehetővé teszik Mohács és a Csele-patak emlékezeti helyyé válását, mint az Angyalok kápolnáját.

A mohácsi csata helyszíne a pécsi egyházmegyében már a 18. században emlékhellyé vált. A második mohácsi csata (más néven a nagyharsányi csata, 1687) évfordulója adta az apropót Esterházy Lászlónak, hogy Dorffmaistertől az 1780–90-es években festményeket rendeljen, melyek sokáig a püspöki lakban voltak láthatóak.⁹ 1817-től Király József pécsi püspök kezdeményezésére a mohácsi csata napján (augusztus 29-én, „Nyakavágó Keresztelő Szent János” ünnepén) emlékmisét és beszédet tartanak az elesett hősök lelki üdvéért Mohácson, magyar, német és horvát nyelven.¹⁰ Jellemző a kor szemléletére, hogy Vörösmarty 1821-ben egy „waldorfianus történelemóra” keretében felkereste Mohács, Siklós és Szigetvár emlékhelyeit. A püspöki lak festményeinek megtekintését követően a Perczel fiúkat valóságos idegenvezetőként vitte végig a síkon, mint egy szabadtéri múzeumban, ahol Brodarics leírását a király elfehéredéséről és Kisfaludy *Dobozy Mihály és hitvese* című művének első szakaszát idézve járták be a terepet.¹¹

Az 1840-es években, az ekkoriban előkerült Szerémi-féle szövegre alapozva egy régen eltemetett alternatíva bukkant fel újra II. Lajos haláláról és a történelmi Magyar Királyság összeroppanásáról. A Mohács-emlékezet kettősségét elsőként a szöveget megtaláló Gévay Antal érzékeltette; jellemző módon kizárólag II. Lajos halálának alternatíváját közölte, mégpedig a Szerémi függelékében található, ún. Tatai Miklós-féle írásból.¹² A legjelentősebb értelmezés azonban kétségtelenül Jászay Pálhoz köthető: 1846-os történeti munkájának hatása sokkal jelentősebb, mint azt eddig felmérték. Jászay Batthyány személyi titkáráként éveket töltött a császárvárosban, és elsőként adott ki történeti forrásfeltáró munkát Szerémi művéről. A Pray György és Katona István történeti forráskiadásáiban olvasható Sárffy-féle és a Szerémi mellékleteként elérhető Tatai-féle jelentés markánsan ellentétes állításai miatt arra jutott, hogy a király mohácsi pusztulása körül sok a tisztázatlan kérdés, amiként fogalmaz, „homályos” részlet.¹³ Azt Jászay is megjegyzi, hogy Szolakzáde török történetíró írt Lajos király sebeiről, és nem segíti a tisztánlátást „a szekcsői

⁹ Lásd Galavics Géza képelemzését a Dorffmaister-alkotásokról: *Történelem – Kép...*, i. m., VI-31.

¹⁰ *Mohács*, szerk. B. SZABÓ János, Bp., Osiris, 2006, 478–479; lásd a 'pécsi püspökség' szócikket a *Magyar Katolikus Lexikon*ban: <http://lexikon.katolikus.hu/P/p%C3%A9csi%20p%C3%BCsp%C3%B6ks%C3%A9g.html> (utolsó letöltés ideje: 2011. 08. 05.).

¹¹ PERCZEL MÓR, *Az ifjú Vörösmarty és növendéke = Kortársak nagy írókról*, vál. LUKÁCSY Sándor, Bp., Művelt Nép, 1954, 73–74.

¹² GÉVAY Antal, *II. Lajos király halála: Egy kortárs' eltérő előadása*, Tudománytár (Értekezések), 1840/8, 165–175.

¹³ *Magyar História, 1526–1608: Forrásgyűjtemény*, összeáll. NAGY Gábor, Debrecen, Tóth, 1998, A4, 12–13 (Szerémi); A5, 13–14 (Sárffy).

egyház ásatása” sem.¹⁴ Annak ellenére, hogy Jászay a kutatás során feltárt tényeknek semleges és elfogulatlan értelmezését nyújtotta, az alternatív Mohács-narratívára is ráirányította a figyelmet, és ez jótékony hatással volt a kutatásra és a szabad továbbértelmezésre.

A dunaszekcsői Angyalok kápolnájának 1841-es szerencsétlenül sikerült régészeti feltárására utalt Mogyoróssy János – hivatkozva a helyi plébános, Garay Lajos 1881. október 11-ei levelére¹⁵ –, majd Gosztonyi Jenő őt recipiálva ekként: „1840–41-ik évben Scitovszky János, akkori pécsi püspök, utóbb esztergomi primás felszólítására a szekcsői szigetben ásatások történnén, az »Angyal kápolná«-nak romjai alatt négyszögű falak között egy sirban két, egymás mellett fekvő csontváz találtatott, mit azonban az ásók, mire a felügyelő odaérkezett, szétszórtak. Igazolja e tényt a helybeli nép, mely az ásatás körülményeire még élénken emlékezik. Ime a királygyilkos és annak megboszulója egy sirban!”¹⁶ A 16. századi források is utalnak arra, hogy Szulejmán nem találta meg a hadvezérek testét és az uralkodót sem. Jászay is jelezte, hogy a szürke szerzetesi csuhát viselő Tomori testét sem azonosították be a magyar katonák, pedig a törökök az ő személyében vagy ő helyette valakit lefejeztek a csata után. Ezt a szemléletet, beállítást a jelenlegi tudományosság legalábbis az alternatív történelemszemlélet névvel látja el, hacsak el nem utasítja azonnal.

Mindenesetre Jászay lavinát indított el, méghozzá kettős módon: egyrészt régészeti utalása révén, másrészt történelemszemléleti nézőpontból. Az előbbire vonatkozó írások viszont arra engednek következtetni, hogy több ízben is végezhettek ásatásokat Szekcsőn. Jászay szerint 1836 előtt, Gosztonyi, illetve a mohácsi emlékoszlop-állítás kapcsán megszólaló Csajághy Károly szerint 1841 elején. Farkas Gábor Farkas pedig az egykori kápolna romjain felépült 1775-ös templom 19. század eleji renoválásáról szólt az ásatás kapcsán.¹⁷

A történelemszemléleti hatásra ékes példa Orlai Petrich Soma *II. Lajos holttestének feltalálása* (1851) című festménye, amely II. Lajost misztikus keretben, mártírként ábrázolja.¹⁸ Amikor a festőt technikai, majd szemléleti hibák vélelmezése miatt megtámadták, ő – a szakirodalomra hivatkozva – Jászayt idézte.¹⁹ Az 1852-es debreceni kiállítását követően pedig a rebellis képet, mely nem illeszkedett sem a müncheni iskola stílusához, sem például Toldy Ferenc elvárásaihoz, a Debreceni Református Kollégium vásárolta meg, s őrzi azóta is. Az Orlai-féle kompozíciót vette alapul Székely Bertalan 1860-ban készült *II. Lajos holttestének megtalálása* című híres művéhez, amely mára bekerült történelmi festészetünk nemzeti panteonjába, és amely a korábbi, az uralkodó bukását megjelenítő, birodalmi nézőpont helyébe a szent király halálát állította (lásd a képet a mellékletben).²⁰

¹⁴ JÁSZAY Pál, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*, Pest, Hartleben, 1846, 106.

¹⁵ MOGYORÓSSY, i. m., 36.

¹⁶ Lásd GOSZTONYI, i. m., 31. Őt idézték az említett dél-magyarországi községi portálok, lásd 1. jegyzet.

¹⁷ JÁSZAY, i. m., 106; GOSZTONYI, i. m.; CSAJÁGHY Károly, *A mohácsi szerencsétlen csata emlékére állítandó oszlop tárgyában némely jegyzetek – 1842 = Mohács, i. m., 493–494; FARKAS, i. m., II. közl., 45.*

¹⁸ KESERÜ Katalin, *Orlai Petrics Soma (1822–1880)*, Bp., Képzőművészeti, 1984, 26. kép (49. kat.); *Mohács, i. m., 475.*

¹⁹ „Jászai Pál: A magyar nemzet végnapjai a mohácsi vész után II. 104–5. l., I., 2. l.” Orlai szakmai utalását idézi: KESERÜ, i. m., 73.

²⁰ *A magyar nemzet története, i. m., 28–29; lásd Sinkó Katalin véleményét: Mohács, i. m., 474.*

Természetesen más szemlélettel is találkozunk a korszak irodalmában: elég ehhez csak a nagy különöcs Kemény Zsigmondot megidézni. *A mohácsi veszedelem okairól* című tanulmánya keveset foglalkozott a források ellentmondásaival, inkább a reális politikai önszemlélet felé terelte az értelmezést.²¹

A Szerémi-hatás külön szót érdemel. Szerzőnk a Szerémségben, a magyar és a szláv kultúra metszéspontjában élt és alkotott, műve ezért lehet reprezentálójá mindkét kultúra kortársi emlékezetének. A Szerémi-mű időben legkorábbi recepciója is érthető módon délvidéki szomszédunkhoz kötődik: a kéziratosszöveget a 17. században a bosnyák Marnavics Tomkó János (Ivan Tomko Mrnavić) idézte, a Szilveszter-bulla hamisítójaként is ismert 16–17. század fordulóján élt sebenicói kanonok, amikor a Verancsics-hagyatékban kutatott.²² Az 1857-es magyarországi latin Szerémi-szövegkiadás után egy évvel megjelent a Wenzel-féle előszó és az emlékirat szerb vonatkozású szövegeiből egy szerb–latin bilingvis válogatás: 1858-ban a Matice Srpska szervezésében a *Srpski Letopisi* nevű tudományos periodika szerkesztője, Jovan Đorđević adta közre a válogatást: Mohács katasztrófájához, „a Sztambulba vezető úthoz” és az Ivan Ćrni-mozgalomhoz fűződő történetek kiemelésével.²³ A *Srbske Novine* című hetilap 75. száma pedig rögvést recenzeálta is a kiadványt. Ehhez hasonló tematikus, a történeftöldrajzi közeg hagyományaira koncentráló válogatást adtak közre 1990 után a Délvidék történetéről magyar kutatók is.²⁴ A Szerémi-szöveg felbukkanása és annak szerb recepciója a Matice Srpska szervezésében érthető. Az Osztrák Birodalmon belül éledő szerb nacionalizmus méltán elevenítette fel a művet: középkori történelmünk hatalmas adathiánya után Szerémi műve fontos adalékokkal szolgált a délvidéki népek Mohács körüli eseményeihez.

De nemcsak szerémségi szerb értékelése született a műnek, hanem magyar is. Az első fél évszázad kutatásait Erdélyi László Gyula, bencés szerzetes foglalta össze 1892-ben, ezért itt őt követve csak a lényegi elemeket érintjük.²⁵ 1860-ban Zilahi Károly adott ki válogatást belőle, 1878-ban Zsilinszky Mihály egy tanulmányt, majd id. Mogyoróssy János, a Wenkheim család gyulai levéltárosa 1882-ben Szeréminek a gyulai eseményekre vonatkozó részeitől készített egy rövid értelmezést.²⁶ A millenáris emlékezések idején

²¹ KEMÉNY Zsigmond, *A mohácsi veszedelem okairól*, kiad. SZIGETHY Gábor, Bp., Magvető, 1983.

²² „Scribit Sigismundus [helyesen: Georgius] Sirminensis, qui Uladislavo, Ludovico et Joanni Regibus sacellanus fuit, et familiaris in aula [...]” (Johannes MARNAVICS Tomkó, *Vita Petri Berislavi*, Venetiis, 1620, 8), idézi: SZERÉMI György II. Lajos és János királyok házi káplánja Emlékirata Magyarország romlásáról, 1448–1543, kiad. WENZEL Gusztáv, Pest, Akad., 1857, XXVII; KARÁCSONYI János, *Világboldondító Tomkó János*, Századok, 1913/1, 1–11; GALLA Ferenc, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Bp., Római Magyar Történetkutató Intézet–Római Magyar Pápai Egyházi Intézet, 1940, 53; MOLNÁR Antal, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon, I. (1572–1647)*, Bp., Balassi, 2002, 305–306.

²³ A *Srpski Letopisi* adta közre a válogatást (1858/1, 222; 1858/2, 1–72). Ismerteti: MARGALITS Ede, *Szerb történelmi repertorium*, I, Bp., MTA, 1918, 198 (516. sz.).

²⁴ Szerémi György emlékirataiból, vál. BORI Imre, Újvidék, Forum, 1996; „Affelett sokszor harcolást töttek”: Források a Délvidék történetéhez (Bölcs Leótól Nagy Szulejmán századáig), szerk. CSORBA Béla, Bp., Hatodik Síp Alapítvány, 1997, 163–228.

²⁵ ERDÉLYI László, *Szerémi György és emlékirata: Történelmi forrástanulmány*, Bp., Franklin, 1892, 6–18.

²⁶ Szerémi György emlékirataiból, vál. ZILAHY Károly, Budapesti Szemle, 1860/10, 162–200; ZSILINSZKY Mihály, Szerémi György emlékirata, Havi Szemle, 1878/1, 250–255; MOGYORÓSSY, i. m. az adatokat és a Szerémi-másolatot rokonának, Karácsonyi Jánosnak köszönte meg (uo., 10).

megnövekedett az érdeklődés a magyar honfoglalás és múlt történeteiről: Szegeden a régészek Attila sírja után kutattak, a pécsi püspökség II. Lajos haláláról jelentetett meg kiadványokat. 1886–87-ben Dudás Gyula közölt három írást Szerémiről, az életmű lehetséges szerb olvasatára koncentráva. A fiatal pécsi plébános, Gosztonyi Jenő 1891-ben „mikrotörténeti” feldolgozást készített II. Lajos meggyilkolásáról, s a mohácsi vésről szóló beszédet adott ki a következő évben.²⁷

Az eddigiek részint műkedvelő helytörténészek, részint szaktudósok (pl. Zilahi és Zsilinszky) voltak, de mindannyian a regionális társadalmi szerepüket kívánták megerősíteni a fenti írásokkal (Békés, Gyula, Szarvas és Pécs esetében). 1892-ben két, filológiailag és művelődéstörténetileg igen képzett kutató párhuzamosan jelentetett meg egy-egy nagy volumenű elemzést Szerémi művéről, és az addigi tudománytalannak minősített kutatások kritikáját adták, de eltérő nézőpontból. Egyikük, a már említett Erdélyi László Gyula történeti forrástanulmányt adott közre, majd 1941-ben egy válogatott fordítást is kibocsátott „néplelektörténeti” nézőpontból. Másikuk, Szádeczky(-Kardoss) Lajos pedig két kötetben közölte az emlékirat 1857-es latin nyelvű kiadásának hiányosságait, és elemezte Szerémi világgépét. Mivel Mogyoróssy és Gosztonyi is utóbbira hivatkozva fogalmazta meg II. Lajos halálának egy lehetséges változatát, s mivel azok véleményüket „valóság gyanánt kezdi hirdetni”, Szádeczky ismertette szakvéleményét a kérdéssel. A *Századok* hasábjain Erdélyi és Szádeczky a Szerémi függelékeként található Tatai-levél szerzősége, hitelessége, illetve a Szerémi-szöveg autográf volta kapcsán vitatkoztak látszólag filológiai, valójában történelemszemléleti kérdésekről.²⁸

A Szerémi-szöveg kiadása nem csak a tudomány berkein belül gerjesztett éles vitát; komoly reflexiója támadt más regiszterekben is, főként a Mohács-évfordulók idején. Az 1926-os megemlékezésekkor a Lukinich-féle emlékkönyvben Gyalókey Jenő tárgyilagos írása képviseli az egyik oldalt (s értelmezi a Szerémi-féle verziót is), Krúdy Gyula 1926–30 közti, főként Szerémi szövegére és Jászay történeti munkájára alapozó romantikus mítoszai a másikat (*Árnyékkirály, Mohács, Festett király, Az első Habsburg*, melyek majd *Három király* néven álltak össze regénytrilógiává).²⁹ Krúdy ugyan egyensúlyozott a két történelmi felfogás közt, de minden karakterisztikus fabulát felhasznált regényei alakformálásához és narrációs eljárásaihoz. Hasonló a helyzet fél évszázaddal később, a csata ötödfélszázadik évfordulóján: a Nemeskürty-vitát hagyományos irányban lezáró Bartoniek Emma és Szakály Ferenc értelmezései állnak az egyik oldalon, és ezzel szemben például az emigráns Zakar András 1976-os írása képviseli a másik, az alternatív szemléletet.

²⁷ DUDÁS Gyula, *Szerémi élete*, Századok, 1886/3, 242–252; Uő, *Szerémi György emlékirata: Történetkútfői tanulmány*, Bp., Rudnyánszky, 1886; Uő, *Szerb volt-e Szerémi?*, Századok, 1887/5, 462–464; GOSZTONYI, i. m.

²⁸ ERDÉLYI, i. m.; SZÁDECZKY Lajos, *Szerémi György élete és emlékirata*, Bp., MTA, 1892, 59–62; ehhez lásd ACSÁDY Ignác, *Venancius Antal és Szerémi György*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1894/1, 1–59. A *Századok* 1893–94-es, témánkhoz kapcsolódó vitáit idézi s értékeli: FARKAS, i. m., II. közl., 36–37.

²⁹ GYALÓKEY Jenő, *A mohácsi csata (1526. augusztus 29.) = Mohácsi emlékkönyv, 1526*, szerk. LUKINICH Imre, Bp., Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1926, 246–254; KELEMEN Zoltán, *Történelmi emlékezet és mítikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Bp., Argumentum, 2005; JÁNOS István, *Krúdy és a magyar múlt: A Három király történelemelátása = Egyén és világegyetem: János István válogatott tanulmányai*, szerk. MERCS István, vál. CSORBA Dávid, GERLICZKI András et al., Nyíregyháza, Mórincz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2012, 140–152.

Ennek megfelelően a hivatalos történetírás kétségbe vonja a szerző és a forrás (II. Lajos halálának mind a Szerémi-, mind a Tatai-féle verziójának) hitelességét; az ellenoldal pedig megkérdőjelezhetetlen tekintélynek fogadja el. Számtalan esetben azonban jelöletlenül hivatkozzák mindkét oldalon (pl. Barta Gábor, Nemeskürty István vagy a székesfehérvári királysírok régészei, Buzinkay Géza, Hankó Ildikó), s ez kiváló táptalaja a hivatalos történetírással szemben megfogalmazódó alternatív narratíváknak, amelyeknek egyik speciális képviselője, a klasszikus összeesküvés-elméletet támogató Grandpierre K. Endre.³⁰

A Szerémi-féle szöveg közkeletű ismeretéhez jellemző adatot szolgáltat a szakma és a bestseller közti határról Veress Endre két munkája. A Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király életművének értékelését évtizedes nemzetközi kutatások és bőséges forrásfeltáró munka után megalkotó Veress ugyanis végül egy regényes életrajzot is írt a 16. századi különleges uralkodóról. Ennek utolsó fejezetében, Báthory-apoteózisában idézte fel a szekcsői történetet, mint egy víziót, mely távolabbra mutat, Mohácstól Báthoryig, sőt a két világháború közti időszakig. A történet a magyarság egyik karakterisztikumára mutat rá, a visszavonás ismert toposzát alkalmazza.³¹

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy itt nem egyszerűen egy igaz, történeti és egy hamis, történetietlen nézőpont áll szemben egymással, hiszen a 16. századi forrásaink nagy része eleve konfúzus. Nemcsak II. Lajos halála gerjeszt vitát, hanem még inkább a temetései (a Szekcső környéki, majd a Szapolyai- és a Ferdinánd-féle) több mint gyanúsak, különösen, mivel utóbbiak szolgáltatták a legitimációt a következő uralkodónak, esetünkben uralkodóknak.

A hivatalos történetírás azonban mindig igyekezett távol tartani magát a vázolt alternatív nézőponttól, míg a Szerémit elfogadók általában az ellenállás eszközeként, a másik szemlélet jogi dokumentumaként tekintenek művére. Jóllehet Szerémi György elbeszélése II. Lajos haláláról a kommunikatív emlékezet részeként kapott teret több más korabeli történeti forrás mellett, később a regionalitása révén vált a magyar és szerb kollektív emlékezet részévé. Szerémi írása manapság regionális nézőpontként van jelen a diskurzusban. A 19. században a szerb olvasatban a szerémségi helytörténet etnikai preferenciáit erősítette meg. Ugyanakkor a magyar Szerémi-olvasat egy határozottan függetlenségi eszmét képviselő politikai nézőpontból válik érthetővé, s ezt a hagyományt vitte tovább Krúdy magánmítosza a Habsburgokról, s koronázta meg újabb regiszterváltással Grandpierre K. Endre holisztikus elmélete. Utóbbi közvetve igazolja az Angyalok kápolnája kultuszát, a 19. századi nacionalizmusok romantikus *patria*-tudatával alakítva ki a saját vízióját a nemzetpusztulás történelmi sorsszerűségéről. A kutatástörténet szemléletváltásait és legendáit már jellemezte a szakma, és felhívta a figyelmet a téma aktualitására,

³⁰ NEMESKÜRTY István, *Önfia vágta sebé, Krónika Dózsa György tetteiről, Ez történt Mohács után, Elfelejtett évtized*, Bp., Magvető, 1975; BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út (1526–1528)*, Bp., Magvető, 1983; Uő, *Az erdélyi fejedelemség születése*, Bp., Gondolat, 1984; Uő, *Meghalt a király, éljen a király...*, i. m.; BUZINKAY Géza, *Kő se mutatja helyét: A királysírok pusztulása*, Bp., Corvina, 1986; HANKÓ Ildikó, *Királyaink tömegsírban: A magyar királysírok sorsa Géza fejedelemtől Szapolyai Jánosig*, Bp., Origo Press, 1987, 2003²; GRANDPIERRE K. Endre, *Magyarok titkos története*, Bp., Titokfejtő, 1991.

³¹ VERESS Endre, *Báthory István király (terror hostium) halálának 350. esztendejében*, Bp., Magyar Mickiewicz Társaság, 1937, 336.

lévén, hogy nemcsak szakmai, de hétköznapi szinten is (lásd internetes blogok) van igény a 16. századi magyar történelem megoldatlan rejtélyeinek megvitatására.³²

Térjünk hát vissza Dunaszekcső magánmítoszáának születésére. A 400. évfordulót követően, 1928-ban avatták fel Dunaszekcsőn a polgármesteri hivatal homlokzatán a II. Lajos utolsó útját megörökítő emléktáblát. Itt is érzékelhető a község vezetőinek bizonytalansága, mert az emlékállításkor elkerülték a halál tényének, időpontjának és helyszínének definiálását. Immáron egy újabb korszakban készült Halász Ferenc dunaszekcsői iskolaigazgató helytörténeti kismonográfiája (2000),³³ majd az önkormányzat emlékérmét alapított a község múltjának és jelenének kiérdemesült alakjai számára (2002), végül a községi honlap is megszületett (2004). A történelmi emlékezet alakítói láthatólag nem tudták figyelmen kívül hagyni ezt a regionális narratívát, ekkor avanszált a múlt századi pécsi plébános, Gosztonyi Jenő és rajta keresztül a 16. századi királyi káplán, Szerémi György „történetíróvá” a község honlapján. A Dunaszekcsőből kivált Dunafalva pedig hasonló történelmi és szakirodalmi háttérre alapozott négy év múlva: itt az említett Halász Ferenc és a dunafalvai illetőségű Nagy Kálmán helytörténeti munkáit, s rajtuk keresztül a már idézett történetírók műveit használták fel.

Jóllehet a 2004-es dunaszekcsői honlap reflektálatlanul idézi több száz évvel korábbi helytörténetének érdekfeszítő részletét, de a szöveg után Farkas Gábor Farkas egyik elemzésének linkjét is megadja. A községből önállósult Dunafalva, a történelmi hely, a Sziget öre, annak jogutódja, 2008-as honlapján már nem Dunaszekcső határát, hanem egyenesen a templomot, s még inkább a kápolnát jelölte meg az emlékezet helyéül. S bár a forrását mint a „közismert szekcsői verziót” közölte, a szöveghez magyarázatként illesztette a Szerémi-történet műfaji megjelölését, a „legendák” közé sorolva be azt. Az Angyalok templomának történelmi romjai ilyen módon kisajátítottak Dunafalva község ősi mitikus múltjának részeként, s a történelmi emlékhely tere ekként a regionális közösségi identitás kifejezőeszközzé vált.

Abban megegyeznek a hivatalos és az alternatív történelemszemlélet hívei, hogy a mohácsi vész kataklizmajellege – számos következménye mellett is – alighanem annak tulajdonítható, hogy a király meghalt.³⁴ Egyrészt nem volt kivel továbbtárgyalni „a szülejmáni ajánlatot”, másrészt a korábbi belpolitikai viszályok (a rákosi és a hatvani országgyűlés eseményei és a magyar királyság önállóságának kérdése) ezzel nem oldódtak meg, sőt. Bármelyik nézőpontot támogassuk, II. Lajos csatavesztés utáni bármelyik halálát, a temetései (legalább két mohácsi, két fehértvári és egy bécsi) körüli zavaros bel- s külpolitikai események akkor is érveket szolgáltatnak Magyarország pusztulásának bármely

³² BARTONIEK Emma, *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*, s. a. r. RITOÓK Zsigmondné, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet–MTA Könyvtára, 1975, 67–86; FARKAS, i. m., I–II. közl.

³³ HALÁSZ Ferenc, *Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig?*, Dunaszekcső, Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány, 2000.

³⁴ A nemzethalál víziója egy döntő ütközethez kapcsolva más nép életében is előfordul. A zsidó (Megiddó), a skót (Culloden) és a szerb (Kosovo Polje) példákhoz lásd Ács Pál, „*Apocalypsis cum figuris*”: A régi magyar irodalom történetképe = Á. P., „Az idő ósága”: Történetiség és történetiszemlélet a régi magyar irodalomban, Bp., Osiris, 2001, 149–164, 155; ÖZE Sándor, *A művelődés közege és szektorai a XVI. századi magyar határvidék népességénél* = *Szentírás, hagyomány, reformáció*, szerk. KENDEFFY Gábor, F. ROMHÁNYI Beatrix, Bp., Gondolat, 2009, 298.

koncepciójához. S minthogy a kommunikatív emlékezet esetünkben eleve konfúzus, a kulturális emlékezet könnyedén találja meg az üres helyek értelmezését, s ez teremt hagyományt, de akár újabb emlékezeti helyeket is, ha a korábbiak már telítődtek.

Székely Bertalan, II. Lajos holttestének megtalálása, 1860, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest